

AL-Mustafa international university

جامعة المصطفى صلى الله عليه وآله وسلم العالمية واحد گرگان

پایان نامه مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد رشته‌ی تفسیر و علوم قرآن

عنوان:

نقش شورا در ساختار نظام اجتماعی اسلام از منظر قرآن و روایات فریقین

استاد راهنما:

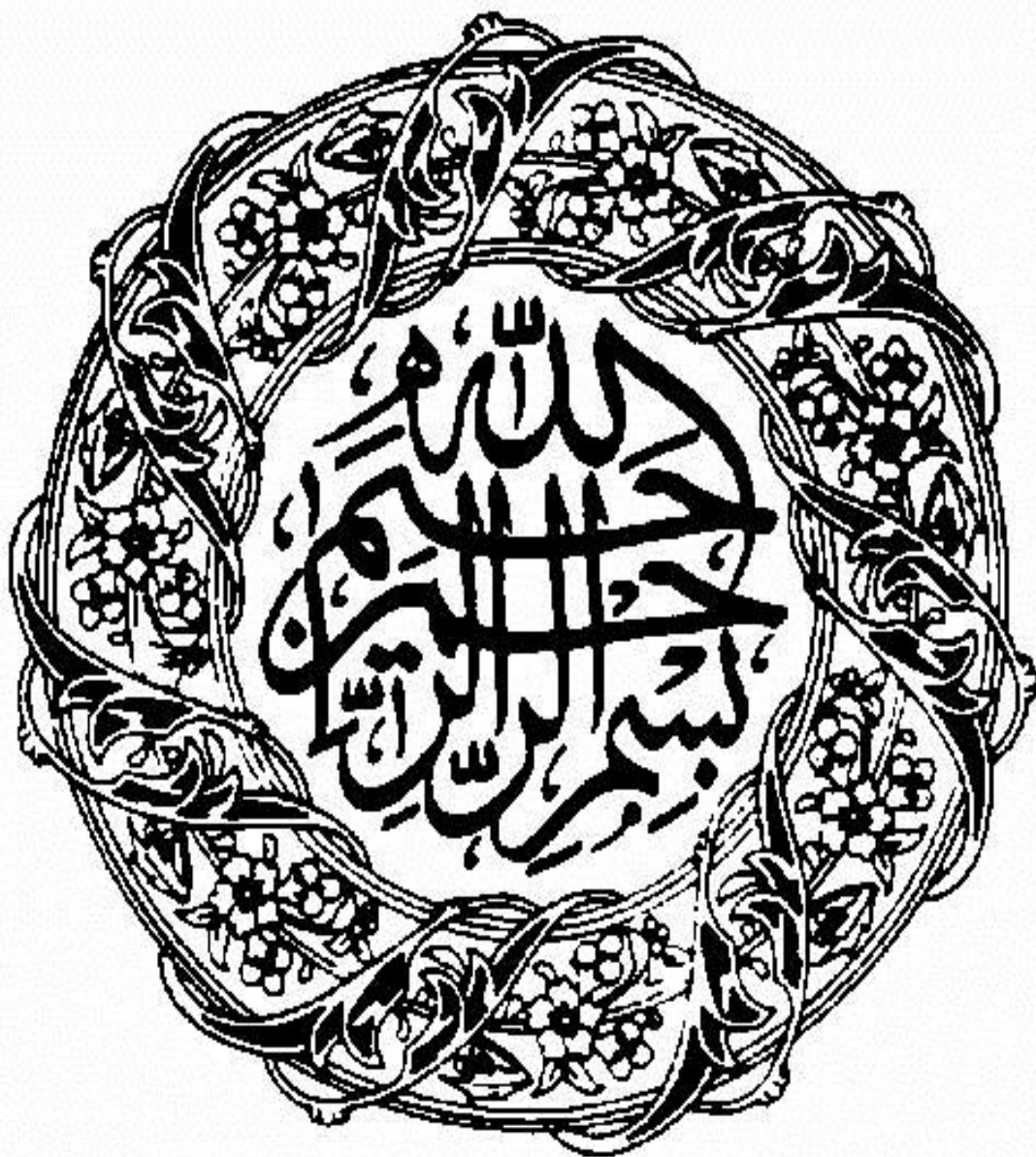
دکتر محمد طاهر پاکدامن

پژوهشگر:

محمد عامل عزیزی

کد دانش پژوهی: ۱۱۵۱۵۱۷۱

سال تحصیلی: ۱۴۰۰-۱۴۰۱

مسئولیت نقل مطالب

مسئولیت تمام مطالب و موضوعاتی که در این پایان نامه انعکاس یافته است، به دوش نویسنده بوده و جامعة المصطفی العالمية در قبال آن هیچ مسئولیتی را متقبل نخواهد شد. استفاده از محتویات پایان نامه با ذکر منبع اشکالی ندارد، لیک چاپ و نشر این اثر در داخل ایران بدون اذن جامعة المصطفی العالمية ممنوع بوده و نقض قانون حمایت از حقوق مؤلفان شمرده می شود.

تقدیم و اهداء

إهدا به ارواح پاک همه انبیای الهی «علیهم السلام» به ویژه روح مقدس پیامبر خاتم احمد محمود حضرت محمد مصطفی «صل الله علیه و آله وسلم» و اهل بیت و یاران با وفایشان. اهداء به ارواح طیبه ای همه اولیاء و مقربان درگاه حضرت حق. اهداء به ارواح پاک همه دعوتگران و مبارزین و شهدای که همه استوانه های پایمردی و مقاومت، ایثار و شهادت، غیرت و شهامت مکتب اسلام، که در برابر حاکمان مستبد و مجسمه های استبداد و ستم، با قبول فداکاری و رشادت، صف کشیدند و طلسم آنان را در هم شکسته و درخت تنومند اسلام و آزادی و دموکراسی واقعی را با خون سرخ خود آبیاری نموده و کرامت انسانی را پاس داشتند. اهداء به آن عزیز که مرا رسم زندگی و بندگی آموخت و به آن روح عظیمی که انعکاس پرتوی انوارش از آینه دل این عزیز بر ما تابید. و اهداء به خانواده بزرگوaram که با قبول زحمات و تکالیف تشویقم نمودند تا از میان تاریکی های جهل و تبلی مرا به سوی رشد و تعالی و تربیت رهنمون شدند.

سپاسگزاری

حمد و ستایش از الطاف و عنایت بی کران خداوند متعال و مهربان، که توفیق را رفیق را گردانید، یا ربی لک الحمد کما ینبغی لجلال و جهک و عظیم سلطانتک.

و با تشکر و قدر دانی از ریاست محترم اسبق جامعه المصطفی العالمیه واحد گرگان، حجت الإسلام و المسلمین حاج آقای علی تقوی، و ریاست محترم فعلی حجت الإسلام و المسلمین حاج آقای سید کمال حسینی و سایر اساتید به ویژه شخصیت فرزانه، صبور، مهربان و گرامی استاد رهنمای بنده، دکتر محمد طاهر «پاک دامن»، که در واقع وسیله ایصال این نعمت بزرگ (علم و دانش) از جانب الله متعال و مهربان بودند و با تحمل دشواری ها این مهم را در حق بنده به جا آوردند.

و عرض تشکر و سپاس دارم از کلیه ای مسئولان عزیز و محترم جامعه المصطفی العالمیه، و از ملت شریف ایران که شرایط را برای ادامه تحصیل و شگوفایی خرد و اندیشه ما فراهم کردند. و از هیچگونه سعی و تلاشی در راستای رشد و بالندگی ما دریغ نکردند.

و همچنان در پایان عرض تشکر و سپاس دارم از والدین گرامی ام که با تحمل انواع شداید و ایثار گری ها، و با کمک های بی دریغ مادی و معنوی شان، در واقع پشتیبان بنده در راه ادامه تحصیل بوده اند.

چکیده

این پژوهش که در راستای تبیین و تحقیق نقش شورا و مشورت در ساختار نظام اجتماعی اسلام از منظر قرآن و روایات فریقین نگارش یافته است. هر چند در این موضوع مقالات و کتبی به تحریر در آمده است که به طور اجمالی و پراکنده به بخشی خاص این موضوع پرداخته است، اما این نوشتار با روش توصیفی - تحلیلی و تطبیقی، موضوع مذکور را به گونه‌ای نظاممند و همه جانبه مورد بررسی قرار داده، نقش شورا در ساختار نظام اجتماعی اسلام از دیدگاه مکتب اسلام یک نقش مهم و کلیدی بوده چنانکه در نظام سیاسی و اجتماعی عصر پیامبر اکرم (ص) و خلافت خلفای راشدین (رض) نقش بنیادی داشته است. چون از اهل سنت آن را سالم ترین شیوهی تشکیل نظام سیاسی و اجتماعی اسلام دانسته اند. و برخی از دانشمندان نو اندیش شیعهی اثنا عشری آن را، در عصر حضور معصوم یکی از شیوه های انتخاب امام و در عصر غیبت، تنها راه تحقق دموکراسی واقعی و حضور مردم در صحنه های تصمیم سازی و تصمیم گیری در نظام اسلامی دانسته اند. بعد از عصر رسالت در نظر اهل سنت و عصر غیبت از منظر فقهای شیعه تا کنون به نحو خاص تعیین نشده اند اما به نحو عام تعیین شده اند. پس شورا برای پیشبرد امور سیاسی و اجتماعی نقش مهم و کلیدی را ایفا کرده است.

در این پژوهش جایگاه شورا، در مجموعه‌ای از منابع اسلامی اعم از تاریخ اسلام، قرآن، سنت، دیدگاه شخصیت های اسلامی اعم از شیعه و سنی، با استفاده از کتب و مقالات، مورد بررسی قرار گرفته و به این نتیجه رسیده است که شورا می‌تواند در ساختار نظام اجتماعی اسلام با تصمیم سازی و تصمیم گیریهای مطلوب جامعه ای منسجم و ایده آلی را رقم بزند و در ساختها و بخشهای مختلف اجتماع نقش آفرینی نماید.

کلید واژه ها: قرآن، روایات فریقین، نظام اجتماعی، اسلام، شورا و سیاست.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	أ- بیان مسئله
۳	ب- سؤالات تحقیق
۳	ج- فرضیه های تحقیق
۵	د- ضرورت تحقیق
۶	ه- پیشینه تحقیق
۷	و- اهداف تحقیق
۷	ز- روش تحقیق
۷	ح- قلمرو تحقیق
۸	ط- نوآوری تحقیق
۸	ی- سازمان دهی تحقیق
۱۰	فصل اول: کلیات و مفاهیم
۱۰	۱-۱-۱. مفاهیم
۱۰	۱-۱-۱.۱- مفهوم شورا
۱۱	۱-۱-۲. مفهوم ساختار
۱۲	۱-۱-۳. نظام اجتماعی
۱۲	۱-۱-۴. تاریخچه شورا
۱۳	۱-۱-۴-۱. شورا قبل از اسلام
۱۷	۲-۱. جایگاه شورا
۱۸	۱-۲-۱. جایگاه شورا در قرآن
۲۳	۲-۲-۱. جایگاه شورا در روایات شیعه
۲۴	۳-۲-۱. جایگاه شورا در روایات اهل سنت

- ۲۷ ۴-۲-۱. جایگاه شورا در آراء اندیشمندان اسلامی
- ۲۹ جمع بندی
- ۳۱ ۲. فصل دوم: اصول و مبانی شورا از منظر قرآن
- ۳۱ ۱-۲. مبانی هستی شناختی
- ۳۱ ۱-۱-۲. اصل توحید
- ۳۲ ۲-۱-۲. سلسله مراتبی بودن جهان هستی
- ۳۳ ۳-۱-۲. غایت مندی جهان هستی
- ۳۴ ۴-۱-۲. وجود روابط متقابل در جهان هستی
- ۳۵ ۲-۲. مبانی انسان شناختی
- ۳۵ ۱-۲-۲. اصل فطرت
- ۳۶ ۲-۲-۲. اصل آزادی و اختیار
- ۳۷ ۳-۲-۲. اصل کرامت
- ۳۹ ۴-۲-۲. اصل تغییر پذیری
- ۴۰ ۵-۲-۲. اصل کمال جویی
- ۴۲ ۶-۲-۲. اصل مسؤولیت پذیری
- ۴۳ ۷-۲-۲. اصل اجتماعی بودن انسان
- ۴۴ ۸-۲-۲. اصل حقیقت گرا بودن انسان
- ۴۵ ۹-۲-۲. اصل معرفت گرایی
- ۴۶ ۳-۲. مبانی معرفت شناختی
- ۴۶ ۱-۳-۲. اصل وجوب شورا
- ۴۸ ۲-۳-۲. اصل بیعت
- ۵۱ ۳-۳-۲. اصل توجه به شریعت
- ۵۳ ۴-۳-۲. اصل رجوع جاهل به عالم
- ۵۴ ۵-۳-۲. اصل توجه به مقتضیات زمان و مکان

۵۵ ۲-۳-۶: اصل توجه به مصلحت جامعه
۵۶ جمع بندی
۵۸ فصل سوم: مکانیزم عملکرد شورا در ساختار نظام اجتماعی
۵۹ ۳-۱: دیدگاه علمای اهل سنت در مورد مکانیزم عملکرد شورا
۶۱ ۳-۲: دیدگاه علمای شیعه در مورد مکانیزم عملکرد شورا
۶۳ ۳-۳: مکانیزم عملکرد شورا در نظام خانواده
۶۴ ۳-۳-۱: شیردادن
۶۵ ۳-۳-۲: انتخاب همسر
۶۶ ۳-۳-۳: حل منازعات بین مسلمانان
۶۷ ۳-۴: مکانیزم عملکرد شورا در نظام کل
۶۹ ۳-۵: آثار و فوائد شورا و مشورت
۶۹ ۳-۵-۱: رفعت و بلند مرتبگی
۷۰ ۳-۵-۲: رسیدن به بهترین نتیجه
۷۱ ۳-۵-۳: هدایت به رشد و پیشرفت
۷۲ ۳-۵-۴: موفقیت و پیروزی
۷۲ ۳-۵-۵: پیوند قلبها و قوت گرفتن وحدت کلمه میان مسلمانان
۷۳ ۳-۵-۶: پیدا شدن روحیه اعتماد به نفس و ابراز نظر در میان مسلمانان
۷۵ جمع بندی
۷۷ فصل چهارم: نقش مشروعیت بخشی شورا در نظام اجتماعی اسلام
۷۷ ۴-۱: مبحث اول مفهوم شناسی مشروعیت
۷۷ ۴-۱-۱: مفهوم لغوی و اصطلاحی مشروعیت
۷۹ ۴-۲: مبانی مشروعیت
۷۹ ۴-۲-۱: مبنا یا منشأ الهی
۸۰ ۴-۲-۲: مبنا و منشأ انسانی

۸۲	۳-۴. انواع مشروعیت شورا
۸۲	۱-۳-۴. مشروعیت دینی
۸۳	۲-۳-۴. نقش مشروعیت عرفی
۸۴	۴-۴. حوزه های مشروعیت
۸۴	۱-۴-۴. مشروعیت شورا در انتخاب رهبر و حاکم
۸۷	۱-۱-۴-۴. نصب و نص
۹۶	۲-۴-۴. مشروعیت شورا در قانونگذاری
۹۷	۳-۴-۴. مشروعیت شورا در نظام خانواده
۹۸	۴-۴-۴. مشروعیت شورا در انتخاب نمایندگان
۱۰۰	جمع بندی
۱۰۳	فصل پنجم: نقش تصمیم سازی شورا در نظام اجتماعی اسلام
۱۰۳	۱-۵. مفهوم شناسی تصمیم سازی
۱۰۳	۲-۵. جایگاه تصمیم سازی شورا در نظام اجتماعی
۱۰۴	۳-۵. اهداف و فوائد تصمیم سازی
۱۰۴	۱-۳-۵. نظارت بر همه جوانب یک تصمیم
۱۰۵	۲-۳-۵. رسیدن به تصمیم معقول تر
۱۰۵	۳-۳-۵. روشن شدن جنبه های مثبت و منفی یک تصمیم
۱۰۶	۴-۳-۵. ایده های جدید و نو جهت استفاده
۱۰۷	۵-۳-۵. تسریع بخشی در تصمیم
۱۰۸	۶-۳-۵. انتخاب یک گزینه از گزینه های متعدد
۱۰۹	۷-۳-۵. گرد آوری نکات مورد وفاق و خلاف
۱۱۰	۸-۳-۵. امکان نقد و ارزیابی تصمیم ها
۱۱۰	جمع بندی
۱۱۲	فصل ششم: نقش تصمیم گیری شورا در نظام اجتماعی اسلام

۱۱۲	۱-۶. مفهوم شناسی تصمیم گیری
۱۱۲	۱-۱-۶. مفهوم تصمیم گیری
۱۱۳	۲-۱-۶. مدل های تصمیم گیری
۱۱۵	۳-۱-۶. مراحل تصمیم گیری منطقی
۱۱۷	۴-۱-۶. جایگاه تصمیم گیری در اسلام
۱۲۱	۵-۱-۶. ارتباط مشورت با تصمیم گیری مشارکتی
۱۲۲	۲-۶. اهداف و فواید تصمیم گیری مشارکتی
۱۲۲	۱-۲-۶. هدف تصمیم گیری
۱۲۳	۲-۲-۶. آثار و فواید تصمیم گیری
۱۲۷	جمع بندی
۱۲۸	نتیجه گیری

مقدمه

اسلام دین اجتماعی است و افراد جامعه در قبال همدیگر بی تفاوت نیستند. از این رو پیروانش و بلکه تمام بشریت را به خیر خواهی و یاری رساندن به هم نوعان و داشتن مناسبات حسنه اجتماعی و فردی به منظور ساختن جامعه بهتر فرا می خواند. مشورت به صورت یک اصل، به دستور خداوند متعال و همچنان در گفتار و سیره عملی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و پیشوایان دینی نمود داشته است. و بدون شک مهمترین جنبه یک حکومت، مردمی بودن آن است که نقش پشتوانه را اجراء می کند و مردم با اعتبار یافتن و شرکت در امور با رأی و نظریات شان نقش واقعی خود را می یابند، لذا در قرآن کریم خطاب به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: «یا ایها النبی حسبک الله و من اتبعک من المؤمنین»؛ ای پیامبر! خداوند (جل جلاله) و مؤمنان که از تو پیروی می کنند برای حمایت تو کافی است و با کمک آنان می توانی به هدف خود نائل شوی. یکی از راه های مشارکت مردم در امور مشورت با آنهاست و لذا مشارکت در قالب مشورت پشتوانه ای بس عظیم برای هر نظامی است، حضرت علی (رض) فرمود: «لامظاهرة اوثق من المشاركة»؛ هیچ پشتیبانی مطمئن تر از مشورت نیست. از آنجا که مشورت همفکری در کارها و استفاده از رأی، عقل، علم و سلیقه ی دیگران و کسب اطلاع از رأی اهل خبره و اصحاب رأی در مسأله ای برای اختیار اصلح است، بنابر این یکی از امور مهمی است که در یک حکومت مد نظر گرفته شود، زیرا جامعه ای که فاقد سنت مشورت است، در تب و تاب خود محوریها و خود سריها می سوزد و در عدم تعادل سیر می کند، اما در جامعه ای که شورا یک اصل مسلم است و از اجزای ضروری حیات آن محسوب می شود، بهترین راه و کاملترین مسیر در برابر شان گشوده خواهد شد، همان طور که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: «مَا تَشَاوَرَ قَوْمٌ إِلَّا هُدُوا إِلَى رُشْدِهِمْ»؛^۲ یعنی هیچ قومی مشورت نکردند جز آنکه به بهترین امور هدایت یافتند. با توجه به اینکه نقش شورا در ساختار سیاسی نظامهای اجتماعی بنیادی تلقی شده است و سابقه و ریشه ای عمیق در تاریخ نظام اجتماعی اسلام، و منابع دینی اعم از شیعه و سنی به عنوان بهترین شیوه ی سالم سیاسی اجتماعی شناخته شده و برای اینکه در این عصر نیازها و خواسته ها و موضوعات جدید نظامی و اجتماعی در جهان پدید آمده، شورا و مشورت یک امر مهم تلقی می شود. با توجه به جایگاه مهم شورا و مشورت در نظام اجتماعی اسلام، لازم

۱. احمد، برقی، المحاسن، ج ۲، ص ۴۳۵.

۲. تحف العقول، حسن بن علی، ابن شعبه حرانی، علی اکبر غفاری، ص ۱۶۴.

است که اصول و مبانی شورا، مکانیزم اثر گذاری در نظام اجتماعی، نقش مشروعیت بخشی شورا، و نقش تصمیم سازی و تصمیم گیری آن بر اساس آموزه های قرآنی و روایی مورد بررسی قرار گیرد.

آ- بیان مسئله

از مهمترین اصول اجتماعی اسلام، اصل شورا و مشورت است که در منابع اسلامی با دقت و اهمیت خاصی مطرح و در سیره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و پیشوایان بزرگ اسلام جایگاه ویژه‌ای دارد به طوری که می‌توان گفت: «نهاد شورا» ستون فقرات نظام اسلامی و شیوه‌ای اجتناب‌ناپذیر در مدیریت جامعه اسلامی و جامعه مؤمنان می‌باشد. شورا عبارت از تضارب آراء و اختبار از اصحاب خرد برای رسیدن به نظر صواب یا احسن. در کاربرد اصطلاحی شورا به دو نوع شورا بر می‌خوریم: اول: شورایی که برای دستیابی بهتر و بیشتر به حق و واقع (مثل مشورت برای تشخیص استراتژی و یا تاکتیک های اداره جامعه) مورد استفاده قرار می‌گیرد. دوم: شورایی که به منظور رعایت حقوق افراد تحت مشورت (مانند مشورت برای انتخاب حاکم با کسانی که تحت ولایت قرار می‌گیرند) تحقق می‌پذیرد. و مراد از نظام اجتماعی: مجموعه ای از انسان ها به صورت فردی و یا گروهی و مجموعه ای از نهاد ها است که با یکدیگر روابط مشخصی در یک زمان و مکان مشخص برقرار می‌کنند. شورا و مشورت یکی از موضوعات مهمی است که مورد توجه مردم آزاده قرار گرفته است و شیوه مدیریت و تصمیم گیری های شورایی ریشه در قدیمی ترین شیوه های زندگی اجتماعی دارد، زیرا با استفاده از تجربه دیگران می‌توان تا حد زیادی از خطاها و اشتباهات را کاست و با استفاده از نظرات یکدیگر تصمیم گیریها را کاملتر و اساسی تر نموده و کارایی نظام مدیریتی جامعه را بالا برد. بر همین مبنا اسلام که به عنوان کاملترین و بهترین برنامه زندگی انسان ها است و در مکتب اسلام و احکام الهی همه افراد جامعه برابرند و بدون سلطه یکی بر دیگری، در تعیین سرنوشت خویش نقش تعیین کننده دارند. بر این نوع مدیریتی که متکی بر مشورت و اندیشه جمعی است اهمیت زیادی داده است و بر آن تأکید می‌ورزد، چون شورا و مشورت موجب رشد اندیشه و تفکر در جامعه اسلامی و مشارکت مردم در سرنوشت خویش، سبب تحکیم پیوندهای اجتماعی و تقویت روحیه مسئولیت پذیری و مشارکت در امور و از بین رفتن روحیه بی تفاوتی و انزواگرایی می‌گردد یکی از راههای مشارکت مردم در امور در قالب مشورت با آنهاست و لذا مشارکت در قالب مشورت پشوانه‌ای بس عظیم برای

هر نظامی است، علی(ع) فرمود: «لامظاهره اوثق من المشاوره»؛^۱ هیچ پشتیبانی مطمئن تر از مشورت نیست. و با کم رنگ شدن شورا و مشورت، نظام اجتماعی دچار اختلال شده و سبب آسیب به جامعه می شود. با توجه به جایگاه مهم شورا و مشورت در نظام اجتماعی اسلام، لازم است که اصول و مبانی شورا، مکانیزم اثر گذاری در نظام اجتماعی، نقش مشروعیت بخشی شورا، و نقش تصمیم سازی و تصمیم گیری آن بر اساس آموزه های قرآنی و روائی مورد بررسی قرار گیرد. با عنایت به اینکه گزاره های وحیانی همواره مطابق با واقع بوده و می توانند سعادت حقیقی جامعه بشری را تأمین نمایند، در این پژوهش با استفاده از قرآن و منابع فریقین با رویکرد توصیفی تحلیلی مسائل فوق را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

ب- سؤالات تحقیق

الف) سؤال اصلی: نقش شورا در ساختار نظام اجتماعی اسلام از منظر قرآن و روایات فریقین چیست؟

ب) سؤالات فرعی:

سؤالات این تحقیق به شرح ذیل اند:

۱. اصول و مبانی شورا و مشورت از منظر قرآن کدامند؟
۲. مکانیزم عملکرد شورا در ساختار نظام اجتماعی اسلام از منظر قرآن و حدیث چگونه است؟
۳. نقش مشروعیت بخشی شورا در نظام اجتماعی اسلام از منظر قرآن و حدیث چگونه است؟
۴. نقش تصمیم سازی شورا در نظام اجتماعی اسلام از منظر قرآن و حدیث چگونه است؟
۵. نقش تصمیم گیری شورا در نظام اجتماعی اسلام از منظر قرآن و حدیث چگونه است؟

ج- فرضیه های تحقیق

۱. بر اساس آیات الهی، شورا و مشورت دارای اصول و مبانی است از جمله: اصل اجتماعی بودن انسان، اصل آزادی و اختیار انسان، اصل کرامت انسان، اصل رجوع به متخصص، اصل کمال جویی، اصل تعاون و مشارکت، اصل مسئولیت پذیری، اصل تغییر پذیری: چون انسان به گونه ای آفریده شده

است که می تواند با آگاهی و آزادی در محدوده ای نسبتاً گسترده راه خویش را برگزیند، در شورا و مشورت این مبانی و اصول مد نظر گرفته می شود.

۲. مکانیزم شورا از دو جهت قابل بررسی است از جهت اول کم و کیف شورا است که در منابع تخصصی فریقین پیرامون آن آراء گوناگونی وجود دارد. برخی شورا را متشکل از اهل حل و عقد، و مجموعه ای از متخصصین هر موضوع دانسته و گروهی رأی اکثر جامعه را نافذ می دانند. در مسائلی مانند: نصب و تعیین خلیفه بعد از نبی و نقش شورا در آن بین فریقین اختلاف مبانی وجود دارد. جهت دیگر در بررسی مکانیزم عملکرد شورا در ساختار نظام اجتماعی اسلام تحلیل چگونگی این سازوکار که به نظر می رسد شورا و مشورت در پدیده های اجتماعی به گونه های مختلف در نظام اجتماعی اثر می گذارد. از جمله: هنجار های اجتماعی که با آراء عمومی تعیین و وضع می شوند بیشتر مورد اقبال افراد جامعه واقع شده و حد و مرز آن بیشتر رعایت می گردد. علاوه بر اینکه این چنین شیوه ای نظم و انسجام اجتماعی را افزایش می دهد. و تعامل افراد جامعه را با یکدیگر، تعامل مثبت قرار می دهد.

۳. قوانینی که با تأیید و نظر جمعی وضع می شوند و مورد اقبال عموم واقع می شوند جنبه قانونی به خود می گیرند. از این جهت ضمن اینکه این گونه هنجار ها مورد پذیرش درونی افراد جامعه قرار می گیرند، اعضاء اجتماع نسبت به آنها با سهولت بیشتری جامعه پذیر می شوند و نقش نظارت و کنترل درونی افزایش می یابد از هرج و مرج جامعه کاسته شده و نظم عمومی افزایش می یابد و در نتیجه جامعه به رشد و بالندگی بیشتر می رسد.

۴. با استفاده از آموزه های دینی شورا ها در قامت یک عنصر تصمیم ساز با ارائه نظرهای مشورتی خود به اذهان تصمیم گیران سمت و سو می دهند و به صورت غیر مستقیم در همه ی تصمیمات در حیطه ی مدیریت عمومی مؤثر بوده و سبب می شود که مردم در سرنوشت شان دخالت داشته باشند، و به حقوق و آزادی های خود برسند، بنابر این وقتی می تواند یک تصمیم درست شکل بگیرد که بر اساس شورا و مشورت صورت گیرد.

۵. با توجه به آموزه های دینی و وحیانی شورا سبب می شود تا راه حل مسئله ی معینی انتخاب شود، یا از بین راه های مختلف یک راه انتخاب شود، از شک و تردید در انجام عمل جلوگیری شده، زمینه ی برای رشد و تعالی مردم مساعد شود، از تعدی مصئون باشند، مردم محور همه ی فعالیت ها و حکومت ها بوده از خود کامگی و انحصار طلبی جلوگیری به عمل آید؛ چون دین مقدس اسلام

علاوه بر تشریح قوانین سعادت بخش و کار آمد در بعد اجراء نیز همه مردم را به مشارکت و تعاون دعوت می کند و این مشارکت شان در امور را خداوند متعال یکی از ویژگی های خوبی مؤمنین قلمداد کرده است، پس شورا و مشورت در تصمیم گیری نقش اساسی دارد.

د- ضرورت تحقیق

از مهمترین اصول اجتماعی اسلام اصل شورا و مشورت است که در منابع اسلامی با دقت و اهمیت خاصی مطرح و در سیره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و پیشوایان بزرگ اسلام جایگاه ویژه ای دارد به طوری که می توان گفت: «نهاد شورا» ستون فقرات نظام اسلامی و شیوه ای اجتناب ناپذیر در مدیریت جامعه اسلامی و جامعه مؤمنان می باشد.

در مورد نقش شورا در ساختار نظام اجتماعی اسلام در منابع دینی اعم از شیعه و سنی اشاراتی شده است، گرچه علماء و دانشمندان پیرامون ماهیت، احکام، آثار و پیامدها، و... شورا و مشورت بحث هایی کرده اند؛ اما تاکنون پژوهش مستقلی تحت این عنوان که نقش شورا در ساختار نظام اجتماعی را مشخص کند کار نشده است. از مهمترین شاخصه های نظام مردم سالار، حضور مردم در صحنه های سیاست است و این در صورتی است که مردم، حکومت را از آن خود بدانند. شورا یکی از ارکان نظام سیاسی و اجتماعی اسلام محسوب می شود و امر مشورت آنقدر پر بار است که خداوند در قرآن کریم، آن را به عنوان یکی از ویژگی های مومنان و در ردیف اطاعت امر خداوند و برپاداشتن نماز قرار داده است. چهارده قرن پیش در جهان اسلام منزلت شورا و نقش مردم در تشکیل و تداوم حکومت مورد تاکید بوده است؛ به گونه ای که آیات و روایات و سیره های عملی پیشوایان دینی در امر شورا بیانگر اهمیت این مساله در اسلام است. و جامعه ای که فاقد سنت مشورت است، در تب و تاب خود محوریها و خود سربها می سوزد و در عدم تعادل سیر می کند، اما در جامعه ای که شورا یک اصل مسلم است و از اجزای ضروری حیات آن محسوب می شود، بهترین راه و کاملترین مسیر در برابر شان گشوده خواهد شد، همان طور که رسول حق «صل الله علیه و آله وسلم» فرمود: «مَا تَشَاوَرَ قَوْمٌ إِلَّا هُدُوا إِلَىٰ رُشْدِهِمْ»^۱ یعنی هیچ قومی مشورت نکردند جز آنکه به بهترین امور هدایت یافتند. گرچه امروزه مردم جامعه روی شورا و مشورت و دموکراسی خیلی تأکید دارند اما از آنجاکه حدود و ثغور و قلمرو آن را درست مراعات نمی کنند، فلذا به جای اینکه نظام اجتماعی را استحکام

۱. تحف العقول، حسن بن علی، ابن شعبه حرانی، علی اکبر غفاری، ص ۱۶۴.

بخشند جهت افراط را در پیش گرفته اند و آسیب های را به جامعه و ساختار اجتماعی آن وارد نموده اند.

بنابر این یکی از مهمترین موضوعی که به تحقیق اساسی نیاز دارد، بررسی نقش شورا در ساختار نظام اجتماعی اسلام از منظر قرآن و روایات فریقین می باشد.

۵- پیشینه تحقیق

موضوع شورا از ابتدای اسلام مورد بحث مسلمانان بوده است که پیامبر اکرم «صل الله علیه و آله و سلم» در مواردی که نصی از ناحیه خداوند متعال به ایشان نمیرسید اجتهاد می کردند و اجتهاد خود را با مشورت کردن با اصحاب تقویت می نمودند. و همچنان شورا و مشورت از موضوعات مهمی است که مورد عنایت مفسران فریقین به ویژه تفاسیر که با رویکرد سیاسی اجتماعی نوشته شده بوده از جمله: تفاسیر معارف القرآن از علامه محمد شفیع عثمانی، فی ظلال القرآن از سیدقطب، المیزان از علامه طباطبایی، نمونه از مکارم شیرازی و... روایات زیادی نیز درباره شورا و مشورت از پیامبر اکرم (صل الله علیه و آله و سلم) و ائمه علیهم السلام نقل شده است، اما در خصوص پیشینه‌ی مسأله پژوهش که ما در پی بررسی نقش شورا در ساختار نظام اجتماعی اسلام از منظر قرآن و روایات فریقین هستیم، کتاب و یا مقاله ای تاکنون نوشته نشده لیک در مورد چیستی، انواع و فضایل شورا، آثار و پیامدها مقالاتی به رشته تحریر در آمده است، به عنوان نمونه:

«نظریه شورا در اندیشه سیاسی معاصر شیعه اثر مهدی قانع اردکانی ۱۳۸۲»

«نقش شورا در ساختار نظام سیاسی اسلام اثر سید محبوب ضیایی گیزابی ۱۳۸۴»

«شورا و مشورت در آئینه قرآن و نهج البلاغه اثر فریبا بچاری ۱۳۹۶»

«مشورت، آداب و شرایط آن از منظر قرآن و سنت اثر کمال بابایی ۱۳۹۳»

«شورا و آثار اجتماعی آن اثر امین الله معتصم ۱۳۸۶»

«مشورت و نقش آن در تصمیم گیری مدیران اثر محمد علی خدا بخشی ۱۳۷۳»

هر یک از آثار نگاشته شده به صورت کلی و به بعد خاص موضوع شورا پرداخته است.

به این اساس بنده در مورد بررسی نقش شورا در ساختار نظام اجتماعی اسلام با رویکرد تطبیقی (بین المذاهبی) با حکمت مشروعیت شورا در تحقق آرمان های ناب جامعه اسلامی در پرتوی قرآن و روایات فریقین بحث خواهم کرد.

و- اهداف تحقیق

۱. دست یافتن به موارد اتفاقی و اختلافی شیعه و سنی پیرامون اصول و مبانی شورا و مشورت و همچنان تأکید و تبیین نقش شورا و مشورت در جامعه.
۲. تبیین مکانیزم عملکرد شورا و مشورت در ساختار نظام اجتماعی اسلام، زیرا به شکل وسیع و بنیادی در ایجاد ساختار نظام اجتماعی، به این شیوه تحقیق و پژوهش صورت نگرفته است.
۳. بررسی آرای فریقین در مورد نقش مشروعیت بخشی شورا در نظام اجتماعی اسلام و ارائه یک مدل برای زندگی اجتماعی بهتر.
۴. بیان نقش تصمیم سازی شورا در نظام اجتماعی اسلام، برای شکل گیری یک تصمیم عادلانه و منصفانه و همه جانبه در راستای تحقق آرمان های ناب اسلامی.
۵. تبیین نقش تصمیم گیری شورا در نظام اجتماعی اسلام، برای اخذ تصمیم درست و دور از استبداد و خود رایی، و در نظر گرفتن آرای مردمی.

ز- روش تحقیق

در این پژوهش از روش تحلیلی و توصیفی استفاده شده که اولاً آیات و روایاتی پیرامون موضوع آورده شده، و سپس با مراجعه به منابع تفسیری و روایی شیعه و سنی به موارد اتفاقی و اختلافی پرداخته، در صورت ممکن بودن از روش جمع بین دو نظریه‌ی کار گرفته شده است.

ح- قلمرو تحقیق

این یک تحقیق تفسیری و روایی است که از لحاظ قلمرو موضوعی بر می گردد به رشته تفسیر و علوم قرآن که گرایش بین المذاهبی در آن رنگ بیشتر گرفته که با استفاده از منابع شیعه و سنی بحث را روشن می سازد. لیک از لحاظ زمانی و مکانی مختص به یک زمان و مکان نمی باشد بلکه در همه جوامع کاربرد دارد و بالاخص در این شرایط زمانی و مکانی که دشمنان اسلام به خاطر تفرقه اندازی بین مسلمانان یک سلسله مسایل اختلافی سطحی و عادی را، به تصویر کشیده و می خواهند وحدت

و یکپارچگی مسلمانان را به هم بزنند، و علاوه بر آن پیرامون مسأله شورا و مشورت که حدود و ثغور آن از طرف حکمرانهای اسلامی درست رعایت نشده و در نتیجه حکومت‌ها یک طرفه شکل گرفته است.

ط - نوآوری تحقیق

از آن جا که این تحقیق، مسئله شورا و مشورت را با استفاده از منابع فریقین به صورت روشمند و تحلیلی گرد هم آورده و به دنبال تبیین نقش شورا در ساختار نظام اجتماعی اسلام است از این منظر کار نو است. هر چند در این زمینه کتب و مقالات نوشته شده است که خلاهای در آنها دیده می شود چون فقط یک بعد موضوع را بحث کرده اند و بعد دیگر آن جایش خالی است. که این تحقیق به طور روشمند و تطبیقی این آیات و روایات را به بررسی گرفته و همچنان نوآوری این تحقیق از آنجا دانسته می شود که برای اولین بار این پایان نامه به گونه ای تطبیقی بین مذهب شیعه و اهل سنت نقش شورا و مشورت در نظام اجتماعی اسلام را به گونه نظام مند بحث و بررسی نموده است.

ی - سازمان دهی تحقیق

بخاطر اینکه خواننده محترم، یک تصویر کلی از مباحث فصل های این پژوهش در ذهن داشته باشد، لازم است به سازمان دهی این تحقیق یک اشاره ی گذرای شود. بنابراین باید گفت: این تحقیق شامل پنج فصل اساسی است اما از آنجا که بعضی از نکات کلی و اساسی بحث باید بیان گردد تا اینکه خوانندگان محترم به زاویه های پوشیده موضوع پی برده و کدام اشکالی در ذهن ایشان باقی نماند فصل دیگری زیر عنوان کلیات و مفهوم شناسی نیز مطرح شده. بنابراین این پایان نامه در کل شامل یک مقدمه و شش فصل می باشد، فصل اول تحت عنوان مفاهیم و کلیات که مشتمل بر دو مبحث است، مبحث اول: مفاهیم و واژگان کلیدی و سیر تاریخی شورا و مشورت و در مبحث دوم: جایگاه شورا در قرآن و روایات فریقین بررسی شده است. فصل دوم: شامل سه مبحث است، مبحث اول: مبانی انسان شناختی، مبحث دوم: مبانی هستی شناختی و در مبحث سوم: مبانی دین شناسی مورد بررسی قرار گرفته است. فصل سوم: شامل پنج مبحث است، مبحث اول: مکانیزم عملکرد شورا از منظر اهل سنت، و در مبحث دوم مکانیزم عملکرد شورا از منظر اهل تشیع و در مبحث سوم: مکانیزم عملکرد شورا در نظام خانواده، و در مبحث چهارم: مکانیزم عملکرد شورا در نظام کل، و در مبحث پنجم: پیرامون آثار و فوائد شورا بحث صورت گرفته است. فصل چهارم شامل چهار مبحث است، مبحث اول: مفهوم شناسی مشروعیت، مبحث دوم: مبانی مشروعیت، مبحث سوم: انواع مشروعیت، و در مبحث چهارم پیرامون حوزه های مشروعیت بحث صورت گرفته است. فصل پنجم شامل سه مبحث است، مبحث اول: مفهوم شناسی تصمیم سازی، مبحث دوم: جایگاه تصمیم سازی و در مبحث سوم: پیرامون اهداف و فوائد تصمیم سازی بحث صورت گرفته است. و در نهایت فصل ششم شامل دو مبحث بوده، مبحث اول: مفهوم شناسی تصمیم گیری و در مبحث دوم: پیرامون اهداف و فوائد تصمیم گیری بحث صورت گرفته است.